

NEHCÜ'L FERÂDİS'TE GELECEK ZAMANIN FARKLI İŞLEVLERDE KULLANILMASI

استخدامات لاحقة المستقبل ووظائفها المختلفة في اللغة التركية
نهج الفراديس انموذجاً

Uses of the future suffix and its various functions in
the Al-Faradis approach

م. هدى حسن مشيري(*)

Huda Hasan Mushery

hudahmushery@colang.uobaghdad.edu.iq

الملخص

في هذه الدراسة نستعرض استخدامات لاحقة المستقبل من خلال وظائفها المختلفة حيث تشمل هذه الدراسة الصفحات الخمسين الاولى من الاثر الموسوم نهج الفراديس للكاتب محمد بن علي، والذي تم كتابته في القرن الرابع عشر وتم اعتماد نسخة جونس اجمان كنسخة معتمدة في الدراسة وتم تحديد البنيات التي تحتوي على لاحقة (gay) ومن ثم تحديد وظائفها وبعدها تم تصنيف هذه الوظائف وتوضيح الحالات التي تستخدم فيها هذه الوظائف ومن ثم تناول الجمل المستقبلية تحت عنوانات القطعية والقطعية المرتبطة بالشرط والطلب والتخمين والطموح.

إنّ لواحق زمن المستقبل هي لواحق تعبر عن الشكل والزمن ولها وظائف مختلفة مثل المفاجأة والعتاب والغضب والشك والاستحالة والتحذير والوعظ والفرح والتباهي والقبول وقد تكون الكلمات المستخدمة أو سياق الجملة فعالة في ظهور هذه الوظائف.

كلمات مفتاحية: لواحق زمن المستقبل، الشكل، الزمن، وظائف.

(*) قسم اللغة التركية وآدابها.

vb : vebenzeri	وما شابه ذلك
hz : hazreti	حضرت
as : Aleyhisselam	عليه السلام
razha : razialahuauhu	رضي الله عنه

Abstract

In this study, the uses of the future suffix through its various functions. This study includes the first fifty pages of the work entitled Nahj al-Faradis written by Muhammad ibn Ali, which was written in the fourteenth century. The Jones Eggman's version was adopted as an approved version in the study in which the structures containing GAY suffix was then defined and its functions were then classified, and the cases in which these functions were used were explained. Future sentences were dealt with under the titles of determinism; determinism related to condition, demand, guesswork, and ambition.

Future tense suffixes express form and time and have various different functions, such as surprise, reproach, anger, doubt, impossibility, warning, exhortation, joy, boasting, and acceptance. The words used or the context of the sentence may be effective when these functions are emerged.

Keywords: future tense suffixes, form, tense, functions.

vb : vebenzeri	وما شابه ذلك
hz : hazreti	حضرت
as : Aleyhisselam	عليه السلام
razha : razialahuauhu	رضي الله عنه

Özet

Çalışmamda gelecek zamanın farklı işlevlerde kullanılmasını inceledim . çalışma 14.yüzyılda Mahmut bin Ali tarafından yazılan Nehcü'l- Ferâdis adlı eserin birinci babının ilk elli sayfasını kapsamaktadır .çalışmamda Janos Ecmann'ın Nehcü'l- Ferâdis cennetlerin açık yolumetin -Tıpkıbasım esas alınmıştır.

İlk elli sayfadaki “ – GAY” li yapılar belirlenmiş ve hangi işlevlerle kullanıldığı tespit edilmiştir. Belirlenen bu işlevler tasnif edilmiş ve bu işlevlerin kayanklandığı durumlar açıklanmaya çalışılmıştır.

Gelecek zamanlı cümleleri kesinlik , Şarta bağlı kesinlik ,iştek ,tehmin, olasılık ,beklenti gibi başlıklar altında incelemeye çalışmıştır.

Anahtar Sözcükler: gelecek zaman ekleri, biçim, zaman, işlevler.

Giriş

Bu hadîş ma'nîsi ol bolur kim Peygāmbār (3) 'as habar bērü yarlıqar: Bu musulmānlıq dīni garībluqñı zāhır boldı, qıyāmat etekinde taqı garīb- luqın qaytgay (7

3).(Kutsal söz)

Yukarıdaki cümle kesinlik bildiren bir cümledir. Kesinlik bildirmesinin nedeni, kutsal söz olmasıdır.

Qayu yerde kim Haq te 'ālānıñ zikri yāđ qılınsa, sening zikring taqı yāđ qılınay. (10-7) (Şartlı cümleden dolayı)

Bu cümlede ise şarta bağlı kesinlik söz konusudur. Şart gerçekleşirse durumun gerçekleşeceği kesinlik kazanır.

Üküş namāz qılmişdın song āvāz qıldı taqı aydı: Ey yārānlarım qayu bir kimerse bolgay kim ornındın (9) turgay taqı ol kāfırlarga bargay taqı anlardın manga habar keltürgey? (31-8-9)

(Cümle bağlamından)

Bu cümle iştek anlamı taşımatadır . İştek anlamı cümle bağlamından Kayanaklanmaktadır.

Bu ayganning meger ol bolgay. (23-1)

(“meger” sözcüğünden dolayı)

Bu cümlede tahmin anlamı vardır. Anlam meğer sözcüğüyle sağlanmıştır.

Eski Türkçede gelecek zaman ekleri“ -gAy, -DAÇI” dir. Karanlıkada“-gAy, - gA” ve 3. tekil kişide“ -gu turur” yapısı vardır. Harezmi döneminde ekin ötümsüz şekilleri de vardır.“ -GAY, -GA” ve bütün kişilerde kullanılan “-gu + iyelik +turur” yapısı görülür.

0.1. HAREZM TÜRKÇESİ

Ecmann “13. yüzyıldan itibaren, Harezmi ve Sir Derya’nın aşağı kesiminde kısmen Oğuz (Türkmen) ve Kıpçak yerli ağızlarının tesiri altında Karahanlıcadan teşekkül eden Orta Asya Türkçesi (Doğu Orta Türkçesi) edebiyat dilinin inkişaf merhalesine Harezmi Türkçesi adını veriyoruz.” diyerek Harezmi Türkçesinin tanımını yapmıştır.

Harezmi Türkçesi edebiyat dilinin altın çağı, sadece Harezmi ve Sir Derya’nın aşağı yöresinde değil, Altın Ordu’nun diğer kültür merkezlerinde, her şeyden önce baş şehir Saray’da da kullanıldığı 14. yüzyıla rastlar. Harezmi Türkçesinde eski ve yeni şekillerle, ağız özellikleri yan yanadır. Bu dil merhalesi Timurlular devrinde yerini kendisinden çıkmış olan Çağataycaya bırakmak üzere sönüp gitmiştir.

Harezmi Türkçesi, Harezmi ve Sir Derya’nın aşağı kesiminden başka, Altın Ordu’nun başkenti olan Saray’da da kullanılmıştır. Bu dil Karahanlıcadan Çağataycaya geçiş devresini oluşturur.

0.2. NEHCÜ’L-FERÂDİS

Kırk hadis türünde mensur ve hacimli (Yeni Cami nüshası 444 sayfa) bir eserdir. Dört bâb ve kırk fasıldan oluşur. Her fasıl bir hadis ile başlar. Hadisin Türkçesi verildikten sonra tanınmış İslam âlimlerinin eserlerinden o eserin manasını aydınlatarak şekilde hikâyeler nakledilir.

Birinci bâb, Hz. Muhammet’in faziletleri ve hayatıyla ilgilidir. Vahiy, Medine’ye göç, miraç ve peygamberlerin ölümü bu bâbda yer alır. İkinci bâb;

dört halife, ehl-i beyt (Hz. Fatima, Hasan, Hüseyin) ve dört mezhep imamı hakkındadır. Üçüncü bâb, Allah’a yaklaştıracak ameller hakkındadır. Namaz, oruç, zekât, hac, anne babaya hizmet, helal yemek, sabır vb. iyi işler bu bâbda anlatılır. Dördüncü bâb Allah’tan uzaklaştıran kötü ameller hakkındadır. Haksız olarak kan dökmek, zina, içki, yalan, kin gibi kötü işler bu bâbda yer alır.

Eserin Türkçe adı Uştmahlarning Açuk Yolu’dır. Cennetlerin açık yolu anlamına gelir.

Nehcü’l-Ferâdis’in yazarı Mahmut bin Ali’dır. Harezm’in Kerder şehrindendir.

Eserini 1358’den önce yazmıştır.

Nehcü’l-Ferâdis’in iki nüshası bilinmekle beraber Kazan ve Feterburg kütüphanelerinde başka nüshalarının olduğu bilinmektedir.

Elde bulunan en temiz nüshası Yeni Cami nüshasıdır. Zeki Velidi Togan tarafından keşfedilmiştir (Ercilasun 2004: 376-377).

1. KESİNLİK

Hadis, Varka’nın ilim bilmesi, Tanrı sözü, Tanrı bilgisi, “dinim işi” sözü, cümle bağlamı, Hz. Muhammet’in, meleklerin ve Cebrail’in sözü gibi durumlar cümlelere kesinlik işlevi katmıştır.

Hz. Muhammet’in Sözü

Peygâmbar ‘as aydı: Yā Cābir, ahşamqa tegi bu küweç aşı taqı tandür etmeki tükenme- (15) gey. (29-15)

Emdi andağ sèzer-men kim bu sökel- (13) -likimde ol ağunung zehri tamarlarımın kesgey tēp, velīkin şabur qılmaq kerek. (34-13)

Uçtmah ehli Ādam pey- jāmbar ‘as bodlug bolgaylar. (65-11)

Taqı ‘Isā (12) peyğāmbar “as yaşlıg bolsaylar, taqı ‘Isā pey- gāmbar otuz

yaşar erdi. (65-12)

Taqı Yusuf peyğāmbār as cemāllig bolgaylar (13) taqı Muhammed Resulullāh qılıqlıg bolgaylar. (65-12-13)

Tenlerinde tük bolmagay, saqalları bolmagay, közleri sürmelig bolgay, yüzleri (14) on dördinçi tünki tolun ay tēg bolgay. (65-13-14)

Köngüllerinde kīne ḥased bolmagay. (65-14)

Uçmaḥda sökellik bolmagay, (15) tüşkürmek, burun arıtmaq, bevl qılmaq bolmagay. (65-14-15)

Hūrlar andag ṣāfi bolgaylar kim neçe üküş ton ked'seler cümle tonları (16) biri biri ileginde körüngey, tonları egnindin tenleri körüngey, taqı tenleri altındın süngükleri körüngey, taqı süngükleri (17) altındın yilikleri körüngey. (65-15-16-17)

Hēç aralarında künilemek bolmagay. (65-17)

Meger bir mu'minning bir hayması bolgay yinçüdin; uluḡluqı altmış mīl [66] (1) bolgay dört ming adım yerke 'Arab mīl tēp aytur aning içinde ekki būstān bolgay biri biringe qarşu. (66-1)

Birining idişleri (2) cümle aq kümüşdin bolgay. (66-2)

Tamugqa kirgen kāfirlarning terisining qalınlıqı qırq ekki arşun (10) bolgay, taqı terisi Uhud tagınça bolgay. (66-10)

Mekke Medine araşınça yerni bir kāfır tutsay. (١٠٠٦٦)

Tamug ehli tamugqa kirse, ança yığla- (11) -gaylar kim yüzleri yap tēg bolgay. (6610-11)

Andın song köz yaşı kesilgey, közleri qan aqa başlaḡay. (66-11)

Qan aqḡay kim eger (12) kemiler idar bolsalar, ol qan üze yürigeḡay. (66-11-12)

Hadis

Bu ḥadīs ma'nisi ol bolur kim Peygāmbār (3) 'as habar bēru yarlıqar: Bu musulmānliq dini ġarībluqni zāhir boldı, qiyāmat etekinde taqı ġarīb- luqın qaytgay. (7-3)

Köygey taqı söglüngey yalınglıġ otqa, (CXI: 4) «^Jai-I 5JL^ <C?ty\J ol hatuni Umm-i Cemīl taqı söglüngey (10) tamugnung yalınglıg otinga. (17-9)

Qiyāmat kün bolsa āvş Haq tebāreke [18] (1) ve teṛālā Abū Lehebni taqı hatuni Umm-i Cemīlni tamuġqa kemişgey. (18-1)

Velikin hatuni Umm-i Cemīlke tamuġ erkliġi ferīşteler buyurġaylar. (18-1)

Taqı boyninga zencir bağlaġaylar taqı tamuġ içinde süregeyler kim. (18-2)

Bu anıng cezāsı taqı 'uqubatı turur tēp ayġaylar. (18-4)

'Araşāt halqı (11) ma'lūm qılġaylar kim bu kimerse bu ma'nilig ermiş tēp, kerek ol ma'nī hayr bolsun, kerek şer bolsun. (36-11)

Varka'nın İlim Bilmesi

Ya Muhammed, āhir zamānning peyġāmbarı sen bolgay-sen. (8-17)

Peygāmbarlarning hatamı sen bolgay-sen, velikin cümle peyġāmbarlarning uluġı sen bolgay-sen. (9-1)

Varqa aydı: Belī, yā Resulallāh, sēni Mekkedin çıkarġaylar. (9-3)

Kāfırlar üküş zahmat (4) ve meşaqqaqat tegürgeyler. (9-4)

Andın song Haq tvṭ sanga nuşrat bergey. (9-4)

Dīning yükey bolgay, aḥvāling qavi bolgay (5) tēdi erse, Peygāmbaras köngli hoş boldı. (9-4)

Cebrail'in Sözü

Qiyāmatqa tegi mü'ezzinler bāng-i namāzda benim atım aymışdın song sening ating ayġaylar, (4) hatıblar huṭbada benim atım aymışdın song sening atingni ayġaylar, namāz içinde teşehhüdde benim atımı ayġaylar, (5) andın song sening atingni ayġaylar, ulemālar, vā'izlar benim atım aytıp sening atingni ayġaylar tēdi erse, Peygāmbār (6) as'nung köngli hoş boldı. (63-3-4-5)

Ya Muhammed, bu Kevser havzıdın avval içgen sening (7) yārānlaringdın ol kimerseler bolgay kim kāfırlar seni Mekkedin çıkarıp Medīneke kelmişingde şaburları qalmadın (8) sening mahabbatingda hatunlarını, oġul

qızlarını, yer yurtlarını salıp Mekkedin Medīneke hicret qilgan muhācirlar (9) içgeyler; yana ol derviş miskin şahābalar kim tonları çapan bolup, yüzleri mücāhidedin sargarip, başları (10) örperip, adaqları qaparip hēç kimerse anlarga iltifāt qilmadın kelseler, taqı anlarga qapuğ açılmas, (11) anlarning maqşūdı dünyādın ermes, aning teg kimerse Kevser pavzıdın avval içgeyler tēdi. (63-7-9-11)

Bir sengride Abū Bekr ražhu bolgay, taqı bir sengride “Ömer ražhu bolgay, taqı bir sengride (13) ‘Osmān ražhu bolgay, taqı bir sengride ‘Alī ražhu bolgay. (63-12-13)

Qayu kimerse kim Abū Bekrni sewgey taqı “Ömerni (14) sewmegey, Abū Bekr angar suw bérmegey; taqı qayu kimerse kim “Ömerni sewgey taqı Abū Bekrni sewmegey, “Ömer anga suw (15) bérmegey; taqı qayu kimerse Osmānni sewgey taqı Alīni sewmegey, ‘Osmān anga suw bérmegey; taqı qayu kimerse Alīni (16) sewgey taqı ‘Osmānni sewmegey, ‘Alī anga suw bérmegey. (63-13-14-15-16)

Cümle Bağlamından

Men sening birle (10) bir ewde turmagay-men tēdi. (16-10)

Resulallāh, bizler musulmān bolgay-miz taqı bular müşrikler bolgaylar; (12) bizlerke nē hōrluq turur munça yer kelmişdin song Ka’be cemālī birle müşerref bolmadın qaytur-biz tēdi erse, aydı. (45-11)

Tanrı Bilgisi

Va’de qılduq erdi kim Muḥammed Resulullāh kelgey, körgey-biz tēp. (54-9)

Bizke va’ de qılıp turur erdiler kim bu kēçe (14) Muḥammed Resulullāhni körgeysiz tēp. (54-14)

Bu Muḥammed mēndin song keldi, taqı munung (14) derecesi mēndin aştı, taqı munung ümmetleri benim ümmetimdin üküş boldı taqı munung ümmetleri mening ümmetimdin burun uçmahqa (15) kirgey tēdi erse, Haqdın Mūsā peygām- barqa vahy keldi. (55-15)

Tanrı Sözü

Taqi ummatlarına bu-(9) -yurdı kim qiyāmatqa tegrü sanga durüz u şenā aygaylar. (10-9)

“Dinim işi” Sözünden Dolayı

Vallāhi benim dinim işi andağ tamām bolgay kim Şanā (9) atlığ yerdin Hażramavt atlığ yerke tegi yalguz atlığ bargay, hēç kimersedin qorqmagay, meger Tangrıdın qorqğay; taqi (10) qoyluğ kişi bōrüdın qorqğay. (11-8-9-10)

“Hēç körmedim” Cümlesinden Dolayı

Taqi aytur: Men kim Fārs élining meliki Kesrī melikni kördüm, taqi Yemen meliki Necāşı (4) melikni kördüm, taqi Rūm meliki Herqul melikni kördüm, men munung teg qavm kim melikinge muṭı’ bolgaylar taqi melikdin cānlarını (5) dirīg tutmağaylar, hēç körmedim. (45-4-5)

Şartlı Cümleden Dolayı

Haq te‘ālā ne kim fermānlasa, men andın çıqa bilmez-men tēdi, taqi Tangrı (14) te‘ālā meni žāyi’ qılmağay tēdi erse, tek qaldı. (45-14)

Meleklerin Sözü

Ümmetlering dünyāda imān birle tirilgeyler taqi dünyādın çıqmışda imān birle (12) çıqğaylar tēdi erse, men taqi sewün- düm. (57-11-12)

Bilinen Gerçek

Yā Muḥammed, (13) ümmeting yarağı yetmegey tün kün içinde ellig namāz qılmaqqa. (58-13)

2. ŞARTA BAĞLI KESİNLİK

Gelecek zamanın şarta bağlı kesinlik işlevi, şartlı cümlelerden ve “bu nūrlar qayu şarafqa kim bardı” cümlesinden kaynaklanmaktadır.

Şartlı Cümleden Dolayı

Qayu mu’mın ve muvaḥḥid bu duruz ve şalavātni manga arığ istiḳād birle bir qata aytur (10) bolsa, Hak tvt aning üze on raḥmat idğay. (3-10)

“Ömer oğlu “Abdullāh (5) razhu rivāyat qılur Peygāmbardın ş‘as andağ yarlıqar: Qayu mu’mın ve muvaḥḥid qırq hadīsni (6) benim ḥadışlerimdin işitmegenlerke tēğürse, bilmegenlerke öğretse Haq te‘ālā ol kimersenı ‘ālimler (7) zümresinde bitigey taqi qiyāmat kün bolsa āvş şehidler cümlesinde qopar-

gay taqı qayu kimerse men (8) aymamış hədişni benim aymaganimni bilip qaşd birle benim üze yalğan sözlep peygāmbar ‘as aydı tēse (9) tamuğdın olturgu yerini āmāda qılsun tēp aydı. (4-7)

Ümid ol turur kim (17) bu kitābni oqiganlar bolgay kim bu kitāb sözləri birle āmel qılğaylar taqı bu kitāb anlarqa Haq te‘ālāning uştmahlarına [3] (1) yolçı bolgay ol amel qılğanlar berekātında bolgay kim Haq te ālā bu kitabni cem qılğan ‘āşi ve cāfi qulini yarlıqağay. (4-17),(3-1)

Meleklerin Sözü

Ümmetlering dünyāda imān birle tirilgeyler taqı dünyādın çıqmışda imān birle (12) çıqğaylar tēdi erse, men taqı sewün- düm. (57-11-12)

Bilinen Gerçek

Yā Muḥammed, (13) ümmeting yarağı yetmegey tün kün içinde ellig namāz qılmaqqa. (58-13)

2. ŞARTA BAĞLI KESİNLİK

Gelecek zamanın şarta bağlı kesinlik işlevi, şartlı cümlelerden ve “bu nūrlar qayu şarafqa kim bardı” cümlesinden kaynaklanmaktadır.

Şartlı Cümleden Dolayı

Qayu mu’mın ve muvəhhid bu duruz ve şalavātıni manga arığ iştiqād birle bir qata aytur (10) bolsa, Hak tvt aning üze on rahmat idğay. (3-10)

“Ömer oğlu “Abdullāh (5) razhu rivāyat qılır Peygāmbardın ş‘as andağ yarlıqar: Qayu mu’mın ve muvəhhid qırq hədişni (6) benim hədişlerimdin işitmegenlerke tēgürse, bilmegenlerke ögretse Haq te‘ālā ol kimerсени ‘ālimler (7) zümresinde bitigey taqı qiyāmat kün bolsa āvş şəhidler cümlesinde qopar-gay taqı qayu kimerse men (8) aymamış hədişni benim aymaganimni bilip qaşd birle benim üze yalğan sözlep peygāmbar ‘as aydı tēse (9) tamuğdın olturgu yerini āmāda qılsun tēp aydı. (4-7)

Ümid ol turur kim (17) bu kitābni oqiganlar bolgay kim bu kitāb sözləri birle āmel qılğaylar taqı bu kitāb anlarqa Haq te‘ālāning uştmahlarına [3] (1) yolçı bolgay ol amel qılğanlar berekātında bolgay kim Haq te ālā bu kitabni cem qılğan ‘āşi ve cāfi qulini yarlıqağay. (4-17),(3-1)

Qayu yerde kim Haq te‘ālāning zikri yāl qılınsa, sening zikring taqı yāl

qilingay. (10-7)

Eger qatılur bolsalar, ol kişilerke mundag qilgay-men, andaj qılğay-men (15) tēp tehdīd u tefzi qıldı erse, bu sözni Abū Cehl'al eşitti taqı Qurayşılarnı yığıp yığıp keldi taqı aydı: (13-14-15)

Ve eger (3) ĩmān keltürmesengiz, tamuğ atlıg ot bar, Haq te'ālā sizlerni ol ot birle āzāb u 'uqubat qilgay tēdi erse, Abū Lehebi(4) aydı. (17-3)

Eger barsam, yangilmagay-men, edgü bileyin tēdi. (23-3)

Yā Muḥammed, sening dīning ḥaqlıqını (15) ol vaqtın bilgey-müz kim bu tolun ayqa işārat qılsang, bu ay ekki pāra bolsa, taqı tegme pārası bir yanga barsa, andın song yana (16) ēkisi biri biringe qawuşsa, burunqı tēg bolsa, bizler bilgey-miz kim sening dining haq turur tēp aydılar erse, Peygāmbar 'as (17) ayqa işārat qılmış erdi. (34-15-16)

Men qiyāmat kün bolsa āvş Ādam oğlanlarının begi bolgay-men. (36-6)

Taqı qiyāmat kün bolsa āvş cümleining 'alamı benim elimde bolgay. (36-8)

Taqı qiyāmat kün bolsa (10) āvş tēgme bir ulug kimerse kim halāyıq anga ittibā' qılurlar, aning ēlginde bir alam bolgay. (36-10)

Qiyāmat kün bolsa āvş, Ādam peygām- bar as taqı Ādam peygāmbardın (14) song kelgen peygāmbarlar cümlesi benim 'alamım astında bolsaylar. (36-14)

Taqı qiyāmat kün bolsa āvş, cümle halāyıqdın burun avval gūr yarılıp (16) gürdın baş qaldurgan men bolsay-men. (36-16)

Eger Ka'beke ziyārat qılu keldingiz erse, kelür yıl ziyārat qilgay-siz, bu yıl [40] (1) icāzat yoq tēdiler erse, Peygāmbar 'as yārānları birle meşveret qıldı erse, barça şahābalar aydılar kim: (2) Yā Resulallāh, harb qılaling! (39-17)

Bu yerke tegi kim keldük, mundın qaytur bolsaq, bizke hörлуq bolgay tēdi. (40-2)

Tilese saqlagay, tilese qoysay tēdi erse, Ebrehe buyurdı, 'Abdu'l-Muttalibning (12) tē- welerini qaytardılar. (42-11)

Uş men musulmān boldum, [qılıçdın qurtuldum. Kimke) qılıçdın (13) qurtulmaq kerek erse, musulmān bolsun, yoq erse qapuğını bağlap ēwindin çıq[ma]sun, yoq erse helāk bolgay tēp Mekke (14) halqınga i'lām qıldı

erse, Mekke kāfırları cümle qorqtılar; ba'zıları eldin qaçıp çıktılar, ba'zıları musulmān boldılar. (49-13)

Eger ümmetlering tün kün içinde on namāzni öteyü bilmeseler, taqşırliq bol-ğaylar, (9) qiyāmat kün 'uqubatqa müstevcib bolgaylar. (59-9)

Eger bu nevbet taqı barsa erding, Haq te'ālā seni maħrūm qaytarmagay erdi. (59-14)

Émdi kim qabul qıldıng erse, Haq te'ālā (15) ümmetleringe tevfiq bergey bu bēş namāzni tün kün içinde edā qılmaqqa tēdi erse, Haq te'ālādın hitāb keldi. (59-15)

Yā Muħammed, (16) kim bu bēş namāzni qabūl qıldıng, ümmetleringe ayğıl: qayu mu'min ve muvaħħid bu bēs namāznı arığ ābdeşt birle cemā'atda qılur (17) bolsalar, men ol qulga ellig namāz şevā- bını rüzī qılğay-men; taqı ümmetleringe ayğıl. (59-17)

Yā Rebbi, sening 'izzeting birle and yāl qılur-men, kim bu uçmaħning sifatını eşitse, kirmedin qalmağay tēdi erse, Haq te'ālā (7) bu uçmaħning tōrt yanını qapladı qatığ işler birle cihād tēg, hec tēg, 'umra tēg, rūza tēg, namāz tēg; taqı nē kim tā'at (8) ve 'ibādat bar, cüm- lesi emgekini ve meşaqqatını tartmadın kirse bolmaz tēp. (61-6)

Yā Rebbi, 'izzeting (14) birle and yāā qılur-men kim qayu bir kimerse bu 'uqubatni eşitse, hēç kirmegey tedi. (61-14)

Kim kim ol havzdın bir qata içer bolsa, angar (9) hēç suwsalıq kelmegey. (62-9)

Uçmaħning pūrlarından (3) bir hūr yer yüzinge bir qata nazar qılsa, maşrıqdın mağribqa tegi hoş yıdığ bolgay, taqı pūrlarning keygen deştārlari- (4) -dın bir deştārnı dūnyāke keltürseler, dūnyāning avvalıdın āhiringa tegi nē kim māl tawar bar erse, cümlesi [a]ning bahāsinga yetmegey. (64-3-4)

Eger bir pāra bir kişi başınça taşnı erte kemişse- ler, ahşamdın burunraq yerke (7) tüşkey. (66-7)

Taqı tamuğda ol endāzalığ taşnı idar bolsalar, qırq yılqa tegi tüşse, tamuğ tūpinge yetmegey. (66-7)

“bu nūrlar qayu tarafqa kim bardı” Cümlesinden Dolayı

Yā Selmān, bilgil, āgāh bolğil, bu nūrlar qayu tarafqa kim bardı, ol tarafta İslām açılğay, musulmānlıq zāhir (12) bolgay tēdi. (30-11-12)

3. TAHMİN

Gelecek zamanın tahmin işlevi bazı cümlelerden ve sözcüklerden, (“Ümid ol turur kim”, “Qorqar-men kim”, “meger”, “neteg”, “sezer”, “sakınmak”) bağlamdan ve önceki cümlelerden ve bilinen gerçeğe dayanma gibi durumlardan kaynaklanır.

“Ümid ol turur kim” Cümlesinden Dolayı

Ümid ol turur kim (17) bu kitābni oqiganlar bolgay kim bu kitāb sözleri birle āmel qılğaylar taqı bu kitāb anlarqa Haq te’ālāning uştmahlarına [3] (1) yolçı bolgay ol Camel qılğanlar berekātında bolgay kim Haq te’ālā bu kitabni cem qılğan ‘āşı ve cāfi qulını yarlıqagay. (4-17),(3-1)

“Qorqar-men kim” Cümlesinden Dolayı

Qorqar-men kim munung qatında üküş halāyıq yığlıp bizlerke zahmat tegürgeyler. (19-5)

Bağlamdan ve Önceki Durumdan Dolayı

Bu işni anlar bilgeyler taqı barğaylar, Muḥammedni halāş qılğaylar (11) tēdi erse, şavāb kördiler. (19-10)

Bu taqı savāb ermes, aning üçün kim yārānları bilgey taqı qapuğın açqaylar taqı çıqarğaylar tēdi erse, Abū Cehl (14)‘al aydı kim: Menim re’yim ol turur kim tegme bir qabīladın bir yigit çıqsa taqı kēçe yatur yerinde barsalar, yaling qılıç birle (15) barçasını ursalar. (19-13)

“meger” Sözcüğünden Dolayı

Bu ayganing meğer ol bolgay. (23-1)

“neteg” Sözcüğünden Dolayı

Bir oğlaq ta’āmı üç ming kimerseke (4) neteg yetürgey-men? (29-4)

“sezer” Sözcüğünden Dolayı

Andag sēzer-men kim hec qılğay-men tēp. (37-2)

“sakınmak” Sözcüğünden Dolayı

Men seni andağ saqındım kim bu Ka’beni mendin (9) der- hoşt qilgay-[sen) tēp.. (42-8)

Bilinen Gerçeğe Dayanma

Yâ Muhammed, [59] (1) yana qayıtgıl, derhoşt qılğıl, bu taqı üküş turur, bolgay kim taqı ‘afv qılsa tedi erse, yana bardım, (2) Haq te’ālāqa zāriliq qılıp derhoşt qıldım erse, Haq te’ālā kerem ve lutf qıldı taqı on namāz bağısladı, otuz namāz (3) birle qayıttım. (59-1)

Haq te’ālāning lufti keremi bēgāyat turur- derhoşt qılğıl, bolgay kim qabūl qılğay tedi erse, yana qayıttım. (59-5)

Haq teālā yana kerem qıldı, on namāzni bağısladı, [yigirmi namāz qaldı tēdim erse, Mūsā peygāambar ‘as aydı: Yâ Muhammed, yana qayıtgıl — Haq te’ālāning bahşişi üküş turur, rahmatı bēnihāyat turur, taqı qulunung zāriliq taqı miskīnlik[i]ni sewer – miskinlik qılğıl, bolgay kim āsān qılsa tēp aydı erse, yana bardım, üküş miskinlik qıldım erse, yana hitāb keldi kim: On namāzni taqı ‘afv qıldım tedi erse, şükür qıldım. (59-7)

Maşlahat bu turur kim taqı qayıtsang taqı Haq te ālāning hāzratinga üküş (10) zāriliq qılsang, bolgay kim Haq tesālā lutf u kerem qılsa taqı bu on namāzdın bir ançasını qodsa tedi erse, yana uyalu (11) Haq teālāning hāzratinga bardım. (59-10)

4. İSTEK

Gelecek zamanda istek işlevi cümle bağlamı, “inşā’a’llāhu te’ālā” sözcüğü, şart cümlesi, “ne” sözcüğü, Hz. Muhammet’in rüyası gibi durumlardan kaynaklandığını görmekteyiz.

Cümle Bağlamından

Sen ekki tēwe birle Abdullāhnı alıp Şavr aqlig tag tüpinde gār bar, biz çıqmışdın üç kündin (14) song anga kelgey-sen tēp turur erdi. (23-14)

Üküş namāz qılmışdın song āvāz qıldı taqı aydı: Ey yārānlarım qayu bir kimerse bolgay kim ornındın (9) Dilidi taqı ol kāfırlarga bargay taqı anlardın manga habar keltürgey? (31-8-9)

Taqı ēkinç nevbet qaytgaymen taqı Uhud toquşındaqı tēg sizlerni Dilidin qılgaymen tēmiş-sen. (32-12)

“inşā’a’llāhu te’ālā” Sözünden Dolayı

Velik in Haq tvt manga bir kün (15) rüzī qılğay kim ol kün içinde ol Lāt u ‘Uzzā birle kim ant yāl qılding, ol Lāt u ‘Uzzānı taqı cümle butlarnı (16) sindurgay- men inşā’a’llāhu te’ālā tēp aydı. (32-15-16)

Yā Resūlallāh, (11) bu nevbette sökellikingizni qatığraq körer-men, inşā’a’llāhu te’ālā şifā bergey tēdi erse, Peygāmbar ‘as aydı: Ol vaqıtta kim (12) agulug etni çeynep bıraqtım erdi, andın bērü birer vaqtlarda birer zaḥmat bētür erdi manga. (34-11)

Şart Cümlesinden ve “ne” Soru Sözcüğünden Dolayı

Abū Ṭğlib saqlamış tēg sen taqı saqlasang, ne bolğay? (13-12)

“ne” Sözcüğünden Dolayı

Nē iş qılğay-miz kim Abū Lehebni Muḥam-meddin adırgay-miz? (14-2)

H. Muhammet’in Rüyasından Dolayı

Yā Resulallāh, siz tüş kördüngüz erdi kim Mekkeke kirgey-miz ṭavāf qılğay-miz, Ka’ bening lilidini algay-miz tēp (12) aydıngız erdi. (46-11)

5. BEKLENTİ

H. Muhammet’in iyi davranışları ve “inşā’a’llāhu te’ālā” sözcüğü beklen-ti işlevi kattığını görmekteyiz.

H. Muhammet’in İyi Davranışları

aydı: Yā Hadīca,

Haq te’ālā seni žāyiqılmağay tēdi erse, Peygāmbar “as (8) könglüm halvat olturmaq tileyür. (7-7)

Bu işning songi hayr bolğay, Haq te’ālā sēni žāyi’ qılmağay tēdi erse, azıq alıp (14) Hirā tağınınğ ġarı içinde olturdi. (7-13)

Hadica aydı (10) rażhā: Yā Muḥammed, qorqmağıl işing hayr bolğay, Haq te’ālā sēni žāyi’ qılmağay anıng üçün kim sening edğü (11) ‘ādatlarınğ bar: (8-10)

“inşā ’a’llāhu te ālā”Sözünden Dolayı

Haq te ālā üküş berekātlar bergey inşā’a’llāhu te‘ālā tēdi taqı aydı. (28-1)

6. ONAYLATMA

“neteg”sözcüğü, soru ve şart cümlesiyle

Gelecek zamanın onaylatma işlevinin sağlandığını görmekteyiz.

“neteg” Sözcüğünden ve Şartlı Cümleden Dolayı

Hālid ibnü’l-Velīd aydı: Yā “İkrime, neteg bolgay kim bular bu namāz içinde (6) erken bularnı helāk qılsağ? (40-5)

Soru ve Şartlı Cümleden Dolayı

Sizing icāzatingız birle men taqı bu Şan‘āda (9) aning teg bir éw binā qılsam taqı cümle halāyiğqa buyursam, her yılda ol éwke ziyārat qılsalar, bolgay-mu? Tēp meşveret (10) qıldı erse, Necāşı melik taqı aydı. (41-9)

Soru Cümlesinden Dolayı

Yā Muḥammed, Rebbüng sanga munung tég sarāylar taqı éwler bérse bolgay-mu? (64-12)

7. ŞAŞKINLIK

Soru, “haqiqat qorqtum”, “ qorqtum”, cümleleriyle, gelecek zamanlı cümlelerde şaşkınlık işlevinin kazandığını görmekteyiz.

Soru Cümlesinden Dolayı

Yā Varqa, mēni Mekkedin-mü çıkarğaylar? (9-3)

“haqiqat qorqtum” Cümlesinden Dolayı

Yā Rebbi, ‘izzeting birle ant yād qılır-men, haqiqat qorqtum kim hēç kim- (11)erse uçtaḥqa kirmegey tēp. (61-11)

“qorqtum” Cümlesinden Dolayı

Yā Rebbi, ‘izzeting birle ant yāl qılır-men, qorqtum [62] (1) kim kimerse qalmagay munga kirmeginçe tēp. (62-1)

8. OLASILIK

İşlevi, önceki cümle ve “eger” sözcüğünden Gelecek zamanın olasılık kaynaklandığını görmekteyiz.

Birinci Cümleden Dolayı

Kāfırlarını Haq yolinga ündegeyin, bolgay kim musulmān bolgaylar, tamuğ otıdın qurtulgaylar tēp ēwdin çıqmış erdi. (11-11)

“eger” Sözcüğünden ve Şarh Cümleden Dolayı

Eger diyet tilesele, cümle qabıla yığlışıp diyet bérme k āsān bolgay tēdi erse, şayh Necdī aydı: (16) Vallāh bu re ‘y ingen savāb re ‘y turur tēdi. (19-15)

9. KINAMA

“melamet” ve neteg” sözcüğü ve şartlı cümle gelecek zamanlı cümleye kınama işlevi katmıştır.

“melamet” Sözcüğünden Dolayı

Melāmat sanga qılmaq kerek kim sen atası qarındaşı bolgay-sen, ata yerinde (4)bolgay-sen, sanga dünyāda taqı hürmet bolgay erdi, imān keltürseng hem taqı āhiratta hürmet bolgay erdi. (16-3-4)

“neteg” Sözcüğü ve Şarh Cümleden Dolayı

Neteg revā bolgay, Peyğāambar as mundag emgek birle bolsa taqı biz qadğusun yemesek, neteg ümmet bolgay- miz? (28-10)

10. TASARLAMA

Önceki cümle, cümleye tasarlama işlevi sağlamıştır.

Önceki Cümleden Dolayı

Nē iş qılğay-miz kim Abū Lehebni Muḥam-meddin adırğay-miz? (14-2)

11. BELİRSİZLİK

“neteg” sözcüğü cümleye belirsizlik işlevi katmıştır.

“neteg” Sözcüğünden Dolayı

Bizler ēmdi bu Iğlum aḥvāl [15] (1) neteg bolgay? Tēp qadğurdı. (15-1)

12. ŞARTA BAĞLI TAHMİN

Şartlı cümle, şarta bağlı tahmin işlevi katmıştır.

Şartlı Cümleden Dolayı

Üküş peşimān (6) nedāmat yeğey-sen, eger imānsız dünyādın çıqsang tēdi erse, Abū Leheb tek qaldı taqı qayıttı, ewinge keldi qalğı birle. (16-6)

13. PLANLANMIŞ GELECEK ZAMAN

Planlanmış gelecek zaman işlevi, cümle bağlamıyla sağlanmıştır.

Cümle Bağlamından

Ya Resūlallāh, siz neteg yalguz bargay-siz? (20-3)

14. YASAKLAMA

Cümle bağlamı cümleye yasaklama işlevi katmıştır.

Cümle Bağlamından

Ey za ifalar, erenleringiz mällaridin oğurlama- (14) -ğay-siz, taqı zinā qılmağaysiz, taqı oğlanlaringızni öltürmeğey-siz, taqı özge tuğurmagan oğlanı erenleringizke: (15) Men tuğurdum tēp aymağay-siz, taqı yaq yawuq ölmişte nevua qılmağay-siz, ton yırtmağay-siz, saçlaringızni yul- mağay-siz, (16) yüzleringizni yırtmağay-siz, taqı yat erenler birle halvat yerde sözleşmeğey-siz tēp aysa, bu za ifalar aydılar: (17) Cümlesini qabul qıldıq. (26-13-14 15-16-17)

15. ŞARTA BAĞLI GENEL HÜKÜM

Şartlı cümle, şarta bağlı genel hüküm anlamı kazandırmıştır.

Şartlı Cümleden Dolayı

Tört yandın kāfırlar kirmese, bir yandın uruşmaq āsān bolğay tēdi erse, Peyğambar as (2) taqı şahābalar bu sözni maslahat kördiler. (28-2)

16. ÖNCEKİ DURUMA BAĞLI KESİNLİK

Önceki durum cümleye önceki duruma bağlı kesinlik işlevi kazandırmıştır.

Önceki Durumdan Dolayı

Èmdi Lāt u ‘Uzzā birle ant yāl (10) qılur-men kim ekinç qaytmışda Uhud toqusında neteg qıldım erse, andaj qılğay-men tēp aymış. (32-10)

17. YEMİN

Şartlı cümle, cümleye yemin işlevi kazandırmıştır.

Şartlı Cümleden Dolayı

Bu sözni Ebreheke aydılar erse, Ebrehe ingen gazablandı taqı ant içti kim: Men barıp anlarning (16) Ka’belerini harāb qılmasam, ér ogli bolmagay-men tēdi. (41-16)

18. GELECEK ZAMAN

Cümle bağlamı, gelecek zaman işlevi sağlamıştır.

Cümle Bağlamından

Hoş keldingiz tēdi taqı aydı kim: Bizke va’de qıldılar (8) erdi kim bu keçe sizke Muḥammed Resulullāh kelgey tēp; el-ḥamdu lillāh sizni kördük tēdi erse, men aydım. (64-8)

19. MERAK ETME

Soru cümlesi ve “neteg” sözcüğü, cümleye merak etme işlevi kazandırmıştır.

Soru Cümlesi ve “neteg” Sözcüğünden Dolayı

Yana su’āl qıldılar: Ya Resulallāh, uçtmaḥ ehlining boyları neteg bolgay? (65-10)

20. GENEL YARGI

“Dinim işi” sözü cümleye genel yargı işlevi kazandırmıştır.

“Dinim işi” Sözünden Dolayı

Vallāhi benim dīnim işi andağ tamām bolgay kim Şan’ā (9) atlığ yerdin Hazramavt atlığ yerke tegi yalğuz aṭlıg bargay, hēç kimersedin qorqmagay, meger Tangridin qorqgay; taqı (10) qoylug kişi bōrūdin qorqğay. (11-8-9-10)

21. OLASILIĞA BAĞLI KESİNLİK

“musulmān bolgaylar” cümlesi olasılığa bağlı kesinlik işlevi katmıştır.

“musulmān bolgaylar” Cümlesinden Dolayı

Kāfırlarni Haq yolinga ündegeyin, bolgay kim musulmān bolgaylar, tamuğ otidin qurtulgaylar tēp ēwdin çıqmış erdi. (11-11)

SONUÇ

Bu çalışmada gelecek zamanın farklı işlevlerde kullanılması incelenmiştir. Çalışma, 14. yüzyılda Mahmut bin Ali tarafından yazılan Nehcü'l-Ferâdis adlı eserin birinci bâbının ilk elli sayfasını kapsamaktadır.

İlk elli sayfada “-GAY” ekiyle kurulan 119 gelecek zamanlı cümle tespit edilmiştir. Bu cümleler; kesinlik, şarta bağlı kesinlik, tahmin, istek, beklenti, onaylatma, şaşkınlık, olasılık, kınama, tasarlama, belirsizlik, şarta bağlı tahmin, planlanmış gelecek zaman, yasaklama, şarta bağlı genel hüküm, önceki duruma bağlı kesinlik, yemin, gelecek zaman, merak etme, genel yargı, olasılığa bağlı kesinlik şeklinde 21 başlığa ayrılmıştır.

Kesinlik başlığı altında 45 cümle vardır. 17 cümle Hz. Muhammet’in sözü, 7 cümle hadis, 6 cümle Varka’nın ilim bilmesi, 4 cümle Cebrail’in sözü, 3 cümle Tanrı bilgisi, 2 cümle bağlamı ve meleklerin sözü bazı cümleler, şartlı cümle, bilinen gerçek gibi nedenlere de birer cümle tespit edilmiştir.

Şarta bağlı kesinlik başlığı altında 28 cümle vardır. Bu cümleler şartlı cümleden dolayı kesinlik işlevi kazanmıştır. Şart gerçekleşirse sonuç da kesinleşecektir.

Tahmin başlığında 12 cümle tespit edilmiştir. Bağlam cümle içinde geçen bazı cümleler ve sözcükler tahmin işlevi vermiştir.

İstek başlığı altında 8 cümle vardır. Cümle bağlamı, “inşallah” ve “ne” sözcüğü, istek işlevi katmıştır.

Beklenti başlığı altında 4 cümle vardır. Hz. Muhammet’in iyi davranışları cümleye beklenti işlevi vermiştir.

Onaylatma ve şaşkınlık başlığı altında üçer cümle vardır. Bu işlev, soru cümlesi ve bazı sözcüklerden dolayıdır.

Olasılık ve kınama başlığı altında ikişer cümle vardır. Bazı sözcükler cümleye bu işlevi vermiştir.

Tasarlama, belirsizlik, şarta bağlı tahmin, planlanmış gelecek zaman,

yasaklama, şarta bağlı genel hüküm, önceki duruma bağlı kesinlik, yemin, gelecek zaman, merak etme, genel yargı, olasılığa bağlı kesinlik başlıkları altında her başlıkta bir cümle vardır. Bu işlevlerde genel olarak, önceki cümleler, cümlede geçen bazı sözcükler ve cümle bağlamı etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

Argunşah, Mustafa, (1997) “Nehcü’l-Ferâdis, II Metin XI + 313 s.” Türk Dili

Araştırmaları Yıllığı Belleten 1995, s. 439-469, Ankara.

Ata, Aysu, (1998), Nehcü’l-Ferâdis-Uştmahlarning Açuk Yoli Cennetlerin Açık Yolu

III Dizin-Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları: 518, Ankara.

Caferoğlu, Ahmet, (1984), Türk Dili Tarihi, C.II, İstanbul.

Ecmann, Janos, (1988), “Nehcü’l-Ferâdis’in Bilinmeyen Bir Yazması” Türk Dili

Araştırmaları Yıllığı Belleten 1963, s.157-159, Ankara.

Ecmann, Janos (1995), Nehcü’l-Ferâdis Uştmahlarning Açuk Yoli Cennetlerin Açık

Yolu I Metin II Tıpkıbasım, (Yayıma Hazırlayanlar Semih Tezcan, - Hamza Zülfikar), Türk Dil Kurumu: 518, Ankara.

Ecmann, Janos, (1988) “ Harezmi Türkçesi” (Çeviren: Mehmet Akalın), Tarihi Türk

Şiveleri, Ankara

Ercilasun, Ahmet Bican (2008), Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi,

Akçağ Yayınları, Ankara.

Ergin, Muharrem, (1993), Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul.

Korkmaz, Zeynep, (2003), Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, Türk Dil Kurumu Yayınları: 827, Ankara